

15. Pavlov I. (2010). Ukrainska knyzhka konstruktivistyckoi doby yak pamiatka mystetstva. *Pamiatkoznavchi pohliady molodykh vchenykh XXI st.*, 1, 192—197.
16. Pavlova T. V. (2018). *Avanhard v obrazotvorechomu mystetstvi Kharkova XX stolittia*. Lviv.
17. Polishchuk V. M. (1929). Khudozhnyk industrialnykh rytmiv. *Avanhard*, 3, 145—155.
18. Starkyna S. (2007). *Velymyr Khlebnykov*. Moskva: Molodaia hvardiia.
19. Tykhonenko O. (2012). Riznomanittia obrazotvorchykh vydan 1933—1935 rokiv. *Visnyk Knyzhkovoї palaty*, 10, 34—38 ; 11, 34—39.
20. Fedotova O. (2000). Analiz dokumentalnoho masvyvu vydan spetsföndu Knyzhkovoї palaty Ukrainy periodu 1917—1921 rr. *Visnyk Knyzhkovoї palaty*, 7, 26—29.
21. Frumkyn-Rybakov Yu. (2019). *Ystoriia odnogo poyska*. Available at: <http://litbook.ru/article/8990/>.
22. Khailo A. (2019). Vydannia folklornykh tekstiv 1917—1918 rr. u spetsföndi Knyzhkovoї palaty Ukrainy: knyhoznavchy aspekt. *Visnyk Knyzhkovoї palaty*, 6, 37—43 ; 7, 33—41.
23. Khlebnykov V. (2006). *Sobranie sochynenyi*. T. 6, ch. 2. Moskva: YMLY Nasledye.
24. Iaskov V. (2004). Khlebnykov. Kosarev. Kharkov. *DvuReche*. Kharkov, Sankt-Peterburh. Kharkov, 183—215.

Надійшла до редакції 19 листопада 2019 року

ІСТОРИЧНІ РОЗВІДКИ

УДК 655.4/.5 (477.65-21Кро)(091)"1925/1926"
DOI: 10.36273/2076-9555.2019.12(281).35-38

Наталія Романюк,
кандидат наук із соціальних комунікацій,
доцент кафедри видавничої справи
Київського університету імені Бориса Грінченка,
e-mail: taliaroamniuk@gmail.com

Попит на книжкову продукцію в Зінов'євську в 1925—1926 роках

У статті досліджено попит на друковану продукцію в Зінов'євську (нині — Кропивницький) у 1925—1926 рр. Проблематика популярності книг і читання за часів радянської влади у Зінов'євську не становила предмет наукових досліджень, як і книговидавнича справа в цьому регіоні загалом. Джерельною базою статті слугували звіти Зінов'євської філії Державного видавництва України та протоколи ревізійної комісії Зінов'євського державного книжкового магазину, що зберігаються в Державному архіві Кіровоградської області. Як свідчать архівні документи, Всеукраїнське видавництво проводило постійний моніторинг продажу книжкової продукції та попиту на неї в Зінов'євську. Звіт сформовано на основі аналізу роботи книгарень Зінов'євська, Бобринця, Новоукраїнки та інших населених пунктів області.

Розглянуто діяльність кооперативних видавництв "Книгоспілка" та "Рух" — головних тогочасних конкурентів Всеукраїнського видавництва, що забезпечували потребу в дефіцитних виданнях.

Підсумовано, що найбільший попит мала література із сільського господарства, науково-популярна, соціально-економічна, юридична, в окремі періоди — філософська, дитяча та художня українською мовою, зокрема п'єси, надруковані видавництвами "Книгоспілка", "Рух", підручники.

Ключові слова: Державне видавництво України; українські видавництва; Єлисаветград; Зінов'євськ; Кіровоград; Кропивницький; попит на книжкову продукцію; книготоргівля

Постановка проблеми. Особливості реалізації та споживання книжкової продукції — це зворотний бік книговидавничої справи. Чим цікавляться покупці у книгарнях? Чи задовольняє їх запропонований асортимент? Які потреби аудиторії залишилися поза увагою видавців? Які умови найсприятливіші для пропозиції товару? Без відповіді на ці запитання сучасне видавництво не зможе ефективно планувати роботу та бути конкурентоспроможним на ринку. Окреслені проблеми були актуальними й для книговидавців минулого століття. Вважаємо за потрібне дослідити тенденції книгодрукування в регіональному аспекті, аби сформувати ширше уявлення про етапи його розвитку.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. Попит на книжкову продукцію за радянської влади в Зінов'євську не становив предмет наукових досліджень, як і книговидавнича справа в цьому регіоні загалом. Книготоргівлю в Єлисаветграді (назва міста до 1924 р.) авторка досліджувала в попередніх публікаціях [1; 2], але книжкові потреби мешканців міста не перебували

в центрі уваги. Архівні відомості щодо роботи Зінов'євської філії Державного видавництва України (ДВУ) допомогли частково відповісти на порушені запитання в контексті діяльності не лише ДВУ, а й інших великих видавництв. Доповнила інформацію щодо асортименту продукції українських видавництв праця О. Васківської [3].

Джерельну базу дослідження становлять документи Державного архіву Кіровоградської області (ДАКО), а саме: щомісячні термінові відомості Єлисаветградської філії державного видавництва України за січень—вересень 1925 р.; акти перевірки наявності каси інвентарю, відомості щодо залишків літератури за рахунками перехідних сум і підзвітних осіб по Укрфілії за 1925 р.; доповіді про діяльність філії за третій квартал 1926 р. (Фонд Р-151. Зінов'євська контора Державного видавництва України, м. Зінов'євськ Зінов'євської округи), а також протоколи ревізійної комісії Єлисаветградського державного книжкового магазину за жовтень 1923 — липень 1925 рр.

(Фонд Р-157. Зінов'євський державний книжковий магазин Зінов'євського окружного відділу торгівлі, м. Зінов'євськ Зінов'євської округи) [4—8].

Мета статті — на підставі архівних джерел схарактеризувати попит на книжкову продукцію в Зінов'євську впродовж 1925—1926 рр.

Виклад основного матеріалу дослідження. Державне видавництво України було створено 1919 р. у Києві й діяло також під назвами Всеукраїдав, Укрвидав, Всевидав. У 1930 р. ДВУ було реорганізовано в Державне видавниче об'єднання УСРР (ДВОУ) (ліквідовано 1934 р.) [9], що мало філії в різних населених пунктах України, зокрема і в Зінов'євську.

В архівних документах цю регіональну філію позначають і як Єлисаветградську, і як Зінов'євську, оскільки до 5 вересня 1924 р. місто (нині — Кропивницький, донедавна — Кіровоград) мало назву Єлисаветград, а від вересня 1924 до 27 грудня 1934 р. — Зінов'євськ. Оскільки в архівних матеріалах зафіксовано етап одразу після перейменування міста, наявна певна плутанина назв. У статті користуватимемося назвою "Зінов'євськ", оскільки саме вона відповідає досліджуваному хронологічному проміжку.

В окреслений період ДВУ було провідним видавництвом України, і, як зазначає О. Васьківська, 1926 р. "випустило найбільшу кількість книжкових видань порівняно з рештою тогочасних видавництв, а саме — 725 назв. За соціальним призначенням ДВУ найбільше надрукувало підручників — 207 назв тиражем 8777,7 тис. пр., друге місце посіла масова література (за визначенням А. Козаченка, це соціально-економічна, ленінська та сільськогосподарська) — 147 назв тиражем 916,7 тис. пр., третє — художня — 106 назв тиражем 478,0 тис. пр. Тематика видань вирізнялася широким спектром...: від серіальних видань "Бібліотека селянина" (серія красного письменства за редакцією С. Пилипенка, в якій вийшло понад 40 книг, до робіт радянських партійних діячів" [3, с. 39].

Як свідчать архівні документи, Державне видавництво України здійснювало постійний моніторинг показників попиту й реалізації друкованої продукції в Зінов'євську. Збереглися докладні звіти за 1925 р. і менш деталізовані — за 1926-й. У той період керівником Зінов'євської окружної філії був І. Панкратов, бухгалтером — С. Лісовий (що зафіксовано в архівних справах [5]). Звіт формувався на основі аналізу результатів роботи книгарень Зінов'євська, Бобринця, Новоукраїнки та інших населених пунктів області.

Щомісяця регіональна філія звітувала правлінню в Харкові, здебільшого надаючи відповіді на стандартні запитання: "Яка література має попит на ринку?", "Якої літератури не вистачає у філії?", "Яку літературу потребує село, з яких питань?", "Якої літератури бракує у філії для села?", "Який відсоток реалізованої літератури надходить у село?"; також містилася графа "Інші примітки" [4]. У наш час така форма звіту виконувала б функцію маркетингового дослідження.

Архівні документи свідчать, що на активність читачів суттєво впливав графік сільськогосподарських робіт. Зокрема, у звіті йшлося про підвищення попиту

на літературу з усіх галузей знань впродовж січня—березня 1925 р., у квітні він знижувався й був доволі слабким у травні—червні. Починаючи від липня читацька увага знову зростала.

Керівники філії зауважували, що впродовж січня—березня бракувало літератури із сільського господарства, дитячих книг українською мовою, тоді як у травні—червні асортимент вирізнявся повнотою, бракувало хіба що філософських видань; у вересні гостро поставала проблема придбання підручників. Майже у всіх звітах наголошено на дефіциті новинок, особливо видань "ГИЗУ" ("Государственное издательство РСФСР").

Селяни потребували передусім сільськогосподарської та науково-популярної літератури (про це зазначено майже у кожному щомісячному звіті), а також соціально-економічної та юридичної. Цікаво, що у звітах висловлювали побажання отримати й так звану антирелігійну літературу, а отже процес забезпечення населення книгами мав і пропагандистську мету. У звіті за березень знаходимо пункт із проханням збільшити кількість театральних видань (ймовірно, мали на увазі драматичні твори); у серпні—вересні зауважували про дефіцит підручників.

З цими проблемами були суголосні пункти щодо літератури, попит на яку книгарні не могли задовольнити. Це книги сільськогосподарської тематики, п'єси видавництв "Книгоспілка", "Рух", видання для дітей українською мовою, підручники. Звернімо увагу, що то були роки активної коренізації, зокрема українізації, в нашій країні.

"Книгоспілка" була найбільшим кооперативним видавництвом і друкувала 30% усієї вітчизняної продукції, зазначає О. Васьківська. У 1925/26 операційному році посіло перше місце за показниками темпів розвитку й друге, після ДВУ, — за економічними показниками в галузі. "Книгоспілка" випустила 6,8% назв книжкових видань, тираж яких сягав 10,76% загальної кількості літератури. Зокрема, "1926 р. видавництво випустило "Каталог книжок красного письменства", завдяки чому побачили світ твори українських письменників: І. Франка, Лесі Українки, І. Нечуя-Левицького, М. Черемшини, В. Винниченка, Олександра Олеса, Г. Косинки, М. Бажана, В. Сосюри тощо; зарубіжних — О. Генрі, К. Гамсуна, А. Доде, Джека Лондона. Для дітей видавництво випустило шкільну бібліотеку" [3, с. 40]. Саме цієї літератури й бракувало читачам, про що повідомляли у звітах керівники філії.

Кооперативне видавництво "Рух" спеціалізувалося на випуску художніх творів вітчизняних і закордонних авторів винятково українською мовою. У 1926 р. було надруковано 64 назви книг: "У видавництві вийшли повні зібрання творів В. Винниченка, І. Франка, Б. Грінченка. Значне місце відводили п'єсам Л. Старицької-Черняхівської та І. Карпенка-Карого". Проте окремі видання зазнали критики Укрголовліту (Головне управління у справах літератури та видавництва УСРР), наприклад, п'єсу Л. Старицької-Черняхівської "Останній сніп" визнано шовіністичною, а твори І. Карпенка-Карого "Лиха іскра", "Чумаки", "Суєта суєт" — сентиментальними, з "загальною мораллю",

нудними. Працю Г. Хоткевича "Слово о полку Ігоревім", котра хоч і була написана талановито, вважали ідеологічно невтриманою [3, с. 40—41].

На думку О. Васьківської, кооперативні та приватні видавництва, на відміну від державних, "випускали книги, які користувалися попитом (словники, підручники, художню перекладну літературу та українську бібліотеку)" [3, с. 41]. Проте у грудні 1926 р. керівництво Укрголовліту заборонило друкувати твори українських класиків приватним видавництвам, передавши повноваження ДВУ, що мало зосередити навколо себе тогочасних письменників [3, с. 41].

Дивує, що в переліку книг, котрих бракувало в січні—лютому 1925 р., містяться нерелігійні. Однак більшість продукції на полицях і була нерелігійною! У звіті за травень—серпень немає відомостей про потребу в певних виданнях, що свідчить про низький попит на книги влітку [4].

Відповідно до звітів, у січні й лютому 1925 р. у села відправили 50% літератури від загального її обсягу в Зінов'євській окрузі; у березні — 40%; у квітні — 20%; у травні й червні — 45%; у липні та серпні — 40%; у вересні — 70%.

На підставі архівних джерел з'ясуємо, як коментували динаміку попиту на книжкову продукцію працівники Всеукрвидаву. Зокрема, на початку 1926 р. вони скаржилися, що значну конкуренцію їхньому підприємству становлять "ГИЗ", Наросвіта, Рапспілка та мобільні крамниці. Фіксували зменшення попиту на літературу в березні: у селі — через початок польових робіт, а в місті — через те, що всі школи придбали потрібні підручники й посібники заздалегідь. Зменшення обігу народного комунвдділу списували на відсутність потрібного покупцям краму. У квітні — знову спад попиту і застій у торгівлі, наступні місяці — слабкий попит через скорочення обсягів торгівлі влітку, конкуренцію з боку "ГИЗа". У липні зростала потреба в літературі загалом і в підручниках зокрема, особливо у сільській місцевості. Ці тенденції були виразні й у серпні. У вересні фіксували сплеск попиту на підручники, фактично це був найактивніший сезон.

У записці до інспекційного відділу видавництва, звітуючи про III квартал 1926 р., зазначено: "Відсутність руху по багатьом рахункам покупців за 3-й квартал пояснюється літнім часом і використанням асигнованих коштів". Попри ці обставини, план інкасації по боргах було виконано на 98% [6].

Доповнити наведену інформацію можна звітом державної книгарні м. Зінов'євська. За результатами ревізії, проведеної наприкінці 1924 р., було виявлено, що основний асортимент товарів складався з канцелярського приладдя, навчальних посібників та марксистської літератури. Товар для крамниці закуповували переважно в Держвидав в Києві та Одесі — готівкою і в кредит [7]. Іншим закладам також відпускали товар у кредит і під аванси. Щодо останнього пункту під час ревізії зробили зауваження, адже через неправильне оформлення документів могли виникнути непорозуміння в розрахунках. До закупівельної ціни в середньому додавали 20%, окрім логістичних витрат. За отримані кошти потрібно було виплатити зарплатню завідувачу книжкового магазину, бухгалтеру, старшому й молодшому прикажчикам, касиру, прибиральниці. Також враховували поштові, телеграфні, канцелярські та інші дрібні витрати, зокрема на передплату газет і журналів [8].

Висновки. На основі архівних матеріалів Зінов'євської філії Державного видавництва України з'ясовано, що у 1925—1926 рр. у Зінов'євську (сучасному Кропивницькому) найбільший попит мала література із сільського господарства, науково-популярна, соціально-економічна, юридична, в окремі періоди — філософська, дитяча та художня українською мовою, зокрема п'єси, надруковані видавництвами "Книгоспілка" й "Рух"; у серпні—вересні зростала потреба в підручниках. Бракувало новинок, особливо видань "ГИЗу". Промовистим є факт, що в позиціях звітів стосовно потрібної літератури зазначали й антирелігійну.

Активність покупців залежала від пори року та польових робіт на селі. Починаючи від квітня й до середини літа попит був низьким, а в липні зростав завдяки закупівлі підручників. Представники Укрдержвидаву скаржилися на конкуренцію з боку "ГИЗу", Наросвіти, Рапспілки та мобільних крамниць.

Вивчення попиту на книжкову продукцію та потреб читачів є важливою частиною дослідження книговидавання та книготоргівлі загалом, це стосується й сучасного контексту, й історичного. В обох напрямках є чимало нез'ясованих аспектів, на яких науковцям варто зосередити увагу, щоб сформувати якнайширше уявлення про динаміку розвитку книговидавничої справи України.

Список використаної літератури

1. Романюк Н. Видавнича справа в Єлисаветграді : монографія / Наталя Сергіївна Романюк ; за ред. д-ра філол. наук, проф. Миколи Тимошика; авт. передм. д-р філол. наук, проф. Микола Тимошик. — Київ : КВІЦ, 2014. — С. 102—107.
2. Романюк Н. Книгорозповсюдження в Єлисаветграді наприкінці XIX — на початку XX ст. / Наталя Романюк // Наукові записки Інституту журналістики. — Том 55. — 2014. — Квітень—червень. — С. 221—224.
3. Васьківська О. Книговидавнича діяльність в УСРР у 1926 році: тенденції та особливості розвитку / Ольга Васьківська // Вісник Книжкової палати. — 2016. — № 2. — С. 38—42.
4. Ежемесячные срочные сведения по Елисаветградской филии государственного издательства Украины за январь—сентябрь 1925. — ДАКО. — Ф. Р-151. — Оп. 1. — Спр. 15. — 9 арк.
5. Акты проверки наличия кассы инвентаря, ведомости переоценки литературы остатков по счету переходящих сумм и подотчетных лиц по Укрфилии за 1925 г. — ДАКО. — Ф. Р-151. — Оп. 1. — Спр. 16. — 34 арк.
6. Доклады о деятельности филии за 3-й квартал 1926 г. Приходно-расходные операционные сметы и объяснительные записки к ним на 1, 2, 3, 4-й кварталы. 1926—1927 гг. — ДАКО. — Ф. Р-151. — Оп. 1. — Спр. 17. — 46 арк.
7. Елисаветградский государственный книжный магазин, г. Елисаветград. Протоколы ревизионной комиссии. Октябрь 1923 — июль 1925. — ДАКО. — Ф. Р-157. — Оп. 1. — Спр. 1. — 15 арк.

8. *Елисаветградский* государственный книжный магазин, г. Елисаветград. Смета доходов и расходов Зиновьевского госкнижмагазина. Октябрь 1924 — октябрь 1926. — ДАКО. — Ф. Р-157. — Оп. 1. — Спр. 2. — 12 арк.
9. *Історія видавництва України. Державні видавництва України. 1917—2007* рр. / Книжкова палата України. — Київ, 2009. — 34 с. — Режим доступу: http://www.ukrbook.net/elektr_publ/istor_vydav.pdf (дата звернення: 12.06.2019).

Natalia Romaniuk

The demand for books in Zinovievsk in 1925—1926

The demand for books in Zinovievsk (now Kropyvnytskyi) in 1925—1926 is considered in the article. Such an aspect wasn't studied earlier. This research is based on the sources of the State Archives of Kirovohrad region (reports of the Zinovievsk branch of the State Publishing House of Ukraine and inspection committee reports in the Zinovievsk State bookstore). The functions of Vseukrvydav were monitoring the situation with the demand for books for all time, making reports about the most popular types of literature, lack of demanded books, etc. These reports were based on sales and requests in bookshops in Zinovievsk, Bobrynetc, Novoukrainka and other marketplaces in the Kirovohrad region.

The activity of the cooperative publishing houses Knigospilka and Rukh, the main competitors of the Vseukrvydav, which provided the need for scarce editions, was analyzed.

The main conclusions are made from our research. The most popular books were factual, socio-economic, legal ones, as well as schoolbooks, agriculture books and fiction books for children and adults. Most of them were published in Ukrainian (including plays published by the Knyhospilka, Rukh). In some periods there was a demand for philosophical books.

Keywords: *The State Publishing House of Ukraine; Ukrainian publishing houses; Yelysavethrad; Zinovievsk; Kirovohrad; Kropyvnytskyi; the demand for books; bookselling*

References

1. Romaniuk N. (2014). *Vydavnycha sprava v Yelysavethradi*. Kyiv: KVITs.
2. Romaniuk N. (2014). *Knyhorozpovsiudzhennia v Yelysavethradi naprykintsi XIX — na pochatku XX st. Naukovi zapysky Instytutu zhurnalistyky*, 55, pp. 221—224.
3. Vaskivska O. (2016). *Knyhovydavnycha diialnist v USRR u 1926 rotsi: tendentsii ta osoblyvosti rozvytku. Visnyk Knyzhkovoї palaty*, 2, pp. 38—42.
4. *Ezhemesjachnye srochnye svedeniya po Elisavetgradskoj filii gosudarstvennogo izdatel'stva Ukrainy za janvar'—sentjabr' 1925*. DAKO. F. R-151. Op. 1. Spr. 15. 9 ark.
5. *Akty proverki nalichija kassy inventarja, vedomosti pereocenki literatury ostatkov po schetu perehodjashih summ i podotchetnyh lic po Ukrfilii za 1925 g.* DAKO. F. R-151. Op. 1. Spr. 16. 34 ark.
6. *Doklady o dejatel'nosti filii za 3-j kvartal 1926 g. Prihodno-rashodnye operacionnye smety i objasnitel'nye zapiski k nim na 1, 2, 3, 4-j kvartaly. 1926—1927 gg.* DAKO. F. R-151. Op. 1. Spr. 17. 46 ark.
7. *Elisavetgradskij gosudarstvennyj knizhnyj magazin, g. Elisavetgrad. Protokoly revizionnoj komissii. Oktjabr' 1923 — ijul' 1925*. DAKO. F. R-157. Op. 1. Spr. 1. 15 ark.
8. *Elisavetgradskij gosudarstvennyj knizhnyj magazin, g. Elisavetgrad. Smeta dohodov i rashodov Zinov'evskogo gosknižmagazina. Oktjabr' 1924 — oktjabr' 1926*. DAKO. F. R-157. Op. 1. Spr. 2. 12 ark.
9. *Istoriia vydavnytstv Ukrainy. Derzhavni vydavnytstva Ukrainy. 1917—2007*. (2009). Kyiv: Knyzhkova palata Ukrainy. Available at: http://www.ukrbook.net/elektr_publ/istor_vydav.pdf. [Accessed 12.06.2019].

Надійшла до редакції 25 вересня 2019 року

УДК 070.489:796|Команда(477.411)(091)"1991/..."

DOI: 10.36273/2076-9555.2019.12(281).38-43

Юлія Сазонова,

кандидат наук із соціальних комунікацій,

доцент кафедри журналістики Чорноморського національного

університету імені Петра Могили,

e-mail: saz.iuliya@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0928-847X>

До історії функціонування газети "Команда"

У статті розглянуто газету "Команда" — провідне видання української спортивної журналістики періоду незалежності; визначено передумови й причини її створення; розглянуто редакційний та авторський склад, типологічні й типоформувальні характеристики; простежено еволюцію та періоди розвитку, з'ясовано ознаки кожного з них; проаналізовано контент, жанрову палітру та проблемно-тематичний діапазон; схарактеризовано рубрики, окреслено види спорту, що висвітлювалися у виданні; визначено місце газети в історії спортивної журналістики України та наведено її конституційні домінанти. В історії функціонування часопису виокремлено два періоди: етап формування (1995—2001), для якого притаманні невеликі та нестійкі наклади, варіації в обсязі, часті зміни головного редактора, нестабільність тематичного діапазону, пріоритетне висвітлення питань тенісу, та період модернізації (2002—2015), позначений пертурбаціями в редакційному та авторському складі, зміною інформаційної політики видання, модифікаціями рубрик та зменшенням їх кількості, оптимізацією композиційно-поліграфічного оформлення, дизайну. Характерні риси газети "Команда" розглянуто у двох площинах: тематичній (експансія футболу, широке висвітлення закордонних змагань із баскетболу, хокею, тенісу, автоспорту; наявність прогнозів матчів, можливих трансферів, втрат, планів підготовки команд, статистичних даних, хіт-парадів, рейтингів, ґрунтовне висвітлення історії та проблем українського й світового